

UOT:82-1.512.162.

HÜSEYN ARİF POEZİYASINDA LİRİK QƏHRƏMAN

dosent Qaziyev Qivami Niyazi oğlu
Gəncə Dövlət Universiteti
q.qaziyev@gmail.com

Xülasə: *Hər bir sənətkarın yaradıcılığını tədqiq edərkən ona sözsüz ki, birinci növbədə yaşayıb-yaratdığı dövrlə, zamanla bütöv halda yanaşılmalıdır. H.Arifin taleyi elə gətirib ki, o, sovet dövrünün ən qızgın çağında yaradıcılığa başlamışdır. Yaşadığı dövrdən asılı olmayaraq heç kəsə baş əyməyən, bütün hərəkətlərində tam sərbəst olan, rəsmi məclislərdən, dövlət tədbirlərindən daim uzaq gəzən şairin heç şübhəsiz ki, bütün bunlar onun yaradıcılığına da təsir edirdi.*

Həyatın hər cür sərt sınağı ilə rastlaşan şairin qismətinə Böyük Vətən müharibəsi də tuş gəlmişdi. Müharibənin odlu-alovlu günlərini yaşamış H.Arif bu mövzuda yazdığı şeirlərini "Dostluq telləri" adlı kitabında toplamışdır. Həmin şeirlərdə iştirakçısı olduğu müharibənin dəhşətlərindən söhbət açılır və belə ağır günlərdə insanlar arasında yaranan möhkəm dostluq tellərindən bəhs edilir. Şairin cəbhə günlərinin xatirələri ilə tanış olarkən hümanist ruhun, mehriban dostluq hisslərinin səmimiyyətinə inanır, onlarda müharibəyə nifrəti açıq-aydın hiss edirsən.

Açar sözlər: sənət, xalq, lirik, şeir, yaradıcılıq, təbiət, qəhrəman

Ключевые слова: искусство, народное, лирика, поэзия, творчество, природа, герой.

Keywords: art, folk, lyric, poetry, creativity, nature, hero

Hüseyn Arif sənətə gəldiyi ilk gündən xalq onu əsl şair kimi sevib qəbul etmişdir. Lirik, epik əsərləri ilə Azərbaycan poeziyasına yeni ruh gətirən, onun inkişafına təkan verən Hüseyn Arifin şeirləri hansı ictimai-siyasi quruluşda yaranmasından asılı olmayaraq onlar həqiqi sənət əsərləri, poetik kəşflərlə, xalq məsəlini andıran aforizmlərlə zəngin əsl poeziya nümunələridir.

Bir məsələni xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, şairin poetik duyğularının əsas qaynaqlarından biri təbiət, digərləri isə milli sərvətimiz olan xalq ədəbiyyatı və klassik irsimizdir. Hər üç qaynağı dərinlən öyrənən, onlara yaxından bələd olan şair öz şeirlərini bu əvəzsiz xəzinələrdən faydalanaraq yaratmışdır. Təbiətdən həyatı, təmizliyi, saflığı, nizamlanmış əbədi qayda-qanunu öz həyat tərzinə şamil edən şair xalq yaradıcılığından və klassik irsimizdən müdrikliyi, zəngin xalq təfəkkür tərzini, sadəlikdə, adilikdə fəlsəfənin dərin qatlarına enmə ustalığını, fikri səlist, aydın, konkret, aforizmlərlə ifadə etmə bacarığını əks edərək gözəl sənət nümunələri yaradır. Şeir yazmaq onun üçün təbii, mənəvi bir ehtiyacdən yaranır.

Milyon naxış vurur bahar torpağa,
Güvənib hüsnünə - baharam demir.
Zirvə buz bağlayıb bürünür ağa,
Donur axşam – sabah, donuram demir.

Təbiətə müraciət, onun gözəlliklərinin poeziyada əksi bütün dövrlərdə əsas mövzulardan biri kimi həm xalq ədəbiyyatında, həm də klassik şairlərin əsərlərində mühüm yer tutmuş, yəni təbiət tərənnüm olunmuşdur. Bu günün sənətkarları da daim bu mövzuya müraciət edirlər.

XX əsr Azərbaycan poeziyasının yaradıcılarından olan S.Vurğun da tez-tez təbiətə müraciət edərək onu əsərlərində poetik dillə tərənnüm etmişdir.

Bahar, istəklimsən başdan, binadan.

Ən gözəl qızısan sən təbiətin!
Xoşbəxt yaranmısan, xoşbəxt anadan,
Gözünün odusan şeirin, sənətin,
Ən gözəl qızısan sən təbiətin!

Təbiət vurğunu, təbiət aşiqi Hüseyn Arif isə sanki Azərbaycan təbiətini qəlbinə köçürüb, köksündə gəzdirir. Ona təbiətin məcnunu desək fikrimizi daha aydın ifadə etmiş olarıq.

Gəl çıxmaq seyrinə uca dağların,
Çəmən olan yerdə xalça nə lazım.
Gözündən su içək buz bulaqların,
Lilpar olan yerdə dolça nə lazım...

Titrəmə soyuğa, yanma sazağa,
Üşüsək otlardan yorğan istərik.
Daş-kəsək toxunsa ələ,ayağa
Loğman çiçəklərdən dərman istərik.

Şairin poeziyasında təbiət bir fon kimidir. Hansı mövzuda yazmasından asılı olmayaraq şair onu təbiətlə bağlayır, fikrini ifadə etmək üçün demək olar, əksər hallarda təbiət obrazlarından istifadə edir. Təbiət H.Arifin şeirlərində insaniləşir, insan təbiətləşir. Onun yaradıcılığında təbiətə və insana məhəbbətin hansının əvvəl, hansının sonra yarandığını dərk etmək çətindir. Burada hər iki hissə elə qovuşub, elə qaynayıb-qarışıb ki, onları ayırd etmək mümkün deyil. Bu paralellik şairin poeziyasında sona kimi davam edir. Təbiət heç bir şairin şeirlərində bu qədər doğma, bu qədər içdənliklə əks olunmur. Nəinki əks olunmur, həm də müdafiə olunur, qorunur. Təbiət şair üçün həyat mənbəyi, yaşamağın mənası, sevginin anladığı dil, keçmişin, bugünün və gələcəyin daimiliyi, söz-söhbətin axar-baxarlılığı, dünyanın davamlılığıdır. Onun poeziyası təbiətdən aldığı poetik ilhamla zənginləşdiyi kimi, təbiət də şairin poeziyasında poetik tərənnümün zirvəsinə yüksəlir. Şair bu yüksəklikdə qartalla yanaşı dayanmaq istəyir.

Dağıtmaq istəyəm dumanı, çəni.
Oyanıb o başdan bahar yeliylə,
Dağların zirvəsi göxləyir məni,
Ağrıma ürəyim, ağrıma hələ.

Can atdığı o zirvə isə şairə çoxdan qoynunda yer vermişdir. Hüseyn Arif əsl təbiət şairi, əsl el şairidir. Onun şeirlərindəki mətləb və qayə Vətən mövzusu ilə çox möhkəm və üzvi sürətdə bağlıdır. Xalqın qəhrəmanlıq keçmişi, sazlı-sözlü dünyası, Azərbaycan torpağının zənginliyi, tarixi şəxsiyyətlərin həyatı, fəaliyyəti-bütün bu mövzularla bir sırada misilsiz təbiət lövhələri Vətən mövzusunun ayrı-ayrı komponentləridir. H.Arifin hər hansı bir şeirində biz Vətənin konkret təsvir və tərənnümü ilə qarşılaşırıq. Bu şeirlərdə təbiət müəyyən fəlsəfi motivlərin, həyat haqqında mənalı düşüncələrin ifadəsinə xidmət edir. Şeirin sonluğunu qüvvətli bir fikirlə başa çatdırmaq H.Arifin yaradıcılığına xas olan başlıca keyfiyyətdir.

H.Arifin bir məziyyəti də ondadır ki, şair təbiəti həmişə müşahidə edərək canlandırır. Onun təbiətlə bağlı mənalandırmaları, şeirlərindəki təsvirlər real və inandırıcı görünür. Təbiətlə bağlı real və canlı təfərrüatlar, hər şeyi dəqiqliyi və inandırıcılığı ilə təsvir etmək H.Arifin şeirlərinə bir təbiilik, aydınlıq və konkretlik gətirir. Yuxarıda qeyd etdik ki, şairin təbiətlə bağlı şeirlərində fəlsəfi motivlərə rast gəlirik. İnsan və Zaman, İnsan və Həyat, Həyat və Ölüm, Xeyir və Şər kimi əbədi-bəşəri problemlər şairin təbiətlə bağlı düşüncələrinin əsas

tərkib hissəsi kimi meydana çıxır. "Ana təbiətin əkiz oğluyduq. Bizim qüdrətimiz təbiətdədir" deyən şair təkcə insan qüdrətini yox, insan zəkasını da təbiətdə arayır.

H.Arifin lirik qəhrəmanı fəal, həyata, təbiətə yaradıcı yanaşan, hər şeydə, hər məqamda sərbəstlik, genişlik axtaran, təbiətdən ayrı düşməyən müasir şəxsiyyətdir.

"Bu gün təbiət problemi birici dərəcəli ictimai və birinci dərəcəli müasir problemdir. Ana təbiətin insan və bəşər həyatında nəinki əxlaqi-estetik amil kimi, hətta ictimai vətəndaşlıq amili kimi də rolu xüsusilə aşkar, göz qabağında, qabarıq olmağa başlamışdır. Və bizi də bugünkü təbiət lirikasıbirinci növbədə məhz humanizmin və vətəndaşlığın təzahür etdiyi və ifadə olunduğu lirika kimi maraqlandırır. Həm füsunkar, həm də düşünən, müdrik, fəlsəfi təbiət obrazı bugünkü lirikada xalis ictimai bir obrazdır". Görkəmli tənqidçi Yaşar Qarayevin bu fikirlərini H.Arifin yaradıcılığına şamil etməyi məqsəduyğun görürük.

Şairin yaradıcılığında təbiət həm poetik vasitə rolunu oynayır, həm də peyzaj materialı kimi şairi cəlb edir. Birinci halda, təbiət şairin öz duyğular aləmini, fikir və düşüncələrini hərəkətə gətirir, onun şeirlərində ictimai mənə yükünün qüvvətlənməsi vasitəsi kimi çıxış edir, ikinci halda isə sırf təsvir və peyzaj üçün zəngin mənbə və material rolunu oynayır. Bu iki cəhət Azərbaycan poeziyasının Nəbi Xəzri, Qasım Qasımzadə, M.Araz, H.Kürdoğlu, M.Yaqub, M.İsmayıl, S.Sərxanlı kimi nümayəndələrinin də yaradıcılığında müşahidə edilir. H.Arifin poeziyası, lirik qəhrəman və təbiət mövzusunun elmi səpgidə qoyuluşu üçün əlverişlidir.

60-70-ci illərin sonlarında və 70-ci illərdə isə H.Arifin yaradıcılığında bu cəhət bir qədər başqa xarakterə malik olur,yəni onun təbiət şeirlərində ilk nəzərə çarpan aforistik ifadə üsulu yox, ümumiyyətlə, təbiət və insan münasibətlərinin daha geniş və ictimai şərhə diqqət mərkəzinə keçir.

Artıq lirik qəhrəman təbiəti Vətən kimi mənalandırır, onun mənəvi intellektual yüksəlişi Xalq və Vətən anlayışlarının geniş mənada dərkilə başlanır. Lirik qəhrəman təbiətin qayğısı problemini düşünərkən bugünün mövqeyindən çıxış edir. Əlbəttə, belə bir hadisə, belə bir mövzu təbiətin daimi keşikçisi H.Arifin əsərlərində öz əksini daha geniş mənada tapır. H.Arif təbiətin nemətlərini, ən adi predmetlərini o zaman qiymətləndirir ki, ona insan əli toxunsun,insan ondan nəcib məqsədləri üçün istifadə etsin.

H.Arif Azərbaycan dilinin zənginliyindən ustalıqla faydalana bilən sənətkarlardandır. Şairin sözə hakimliyini, fikrini obrazlı dillə ifadə etmək bacarığını onun ilk qələm məhsullarından olan "Sən dərsə gəlməyəndə" şeirində də aydın görürük. Burada eyni zamanda şairin portret yaratma qabiliyyətinin də şahidi oluruq. Şeirdə hələ özünə də məlum olmayan kövrək, həzin məhəbbət qılgıncıları qəlbini çuğlayan, təxminən 14-15 yaşlı bir şagirdin, bir məktəblinin saf, səmimi etirafı var. Bu elə bir etiraf, elə bir hissdır ki, bir çoxları məhz o çağlarda bu atəşə tutulmuşlar. Şair də məhz bu ülvə hissləri qələmə alır. Şeiri sevdiren əsas amil onun sadə,aydın dildə yazılmaqla bərabər, bu sadəlikdə, bu adilikdə, böyük hisslərin gözəl poetik ifadələrlə çatdırılmasıdır.

Bənzərsiz yaradıcılığı ilə seçilən H.Arifin poeziyasının manifesti kimi dəyərləndirdiyimiz "Şeir deyilmi" əsəri klassik şairlərin sənət, sənətkarlıq, sözvə onun qüdrəti, qiyməti haqqında yazılmış şeirlərlə müqayisə olunacaq səviyyədədir. Şeirin nə demək olduğunu nəzəri cəhətdən izah edən ədəbiyyatşünaslardan fərqli olaraq şair obrazlı dillə, poetik sözün qüdrətinə söykənərək poeziya haqqında dəqiq və aydın bir portret cızır. Həyatın və sözün möcüzəsinin qovuşuğundan böyük bir tablo yaradır. Ondan təzə şeir xəbər alan dostuna şeirin mayasının nələrdən yoğrulduğunu sadalayaraq geniş bir panoram açır. Elə bir panoram ki, burada təbiətlə insan ayrılmaz bütöv kimi təsvir olunur. Təbiət və insan gözəlliklərini, onların harmoniyasından yaranan poeziyanı əbədləşdirir. Oxucu isə dilimizin

şəhdi-şirəsindən məharətlə istifadəsinə, dünyadan doymayan insanların psixologiyasına bələdliyinə, təbiəti məcnunvari sevgisinə görə şairə heyran qalır.

Kim deyir şeirin meydanı dardır
Sonu görünməyən bir ilk bahardır.
Neçə ki, həyat var, şeir də vardır,-
Həyatın nəfəsi şeir deyilmi!

H.Arifin başlıca məziyyətlərindən biri, onun şeirlərinin canına-qanına işləmiş həyatsevərliyin, həyat eşqinin, yaşamaq həvəsinin güclü olmasıdır. Səfərdən-səfərə tələsən, eldən-elə qoşan, şeir qoşub saz çalan şair - “Ömür deyir – Qocalmışam, Ürək deyir – Yaşa hələ” eşqi ilə yanıb tutuşur. Bitib-tükənmir şairdə yazıb-yaratmaq arzusu. Dənizdə qol-qanad açmaq, aya qonaq gedib günəşə çatmaq, meşəni qucaqlayıb, çəmənə oxşamaq arzusu. Daim belə yüksək arzu və duyğularla yaşayıb ona can atmaq, ona yetişmək uğrunda ömrünü qurban verməkdən gözəl nə ola bilər. Şairə görə - “Bəlkə də zirvədən daha şirinmiş, Zirvəyə can atıb çatmaq arzusu” – deyir. Heç vaxt çiçək kimi solmayacağını, küləklər yorulsa da yorulmayacağını və əsla qocalmayacağını inamla vurğulayır.

Ədəbiyyat

1. “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı” II cildə, I-II cild. Bakı 2007.
2. Nəzmiyə Axundova “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı” (1960-2010-cu illər) Bakı. Elm, 2013.
3. Azərbaycan Sovet ədəbiyyatı. Bakı 1988
4. Seçilmiş əsərləri (iki cildə). I c. Bakı: Azərnəşr, 1975, 300 səh.
5. Seçilmiş əsərləri (iki cildə). II c. Bakı: Azərnəşr, 1975, 283 səh.

ЛИРИЧЕСКИЙ ГЕРОЙ В ПОЭЗИИ ГУСЕЙН АРИФА

Газиев Гвами Ниязи оглы

Резюме

При изучении творчества каждого художника само собой разумеется, что прежде всего следует рассматривать период, в который он жил и творил, в целом. Судьба Х.Арифа сложилась так, что свое творчество он начал в самый жаркий период советской эпохи. Независимо от эпохи, в которой жил поэт, который никому не кланялся, был совершенно свободен во всех своих действиях и всегда сторонился официальных собраний и государственных мероприятий, нет сомнения, что все это повлияло на его творчество.

Великая Отечественная война стала судьбой поэта, столкнувшегося со всевозможными суровыми жизненными испытаниями. Х. Ариф, переживший огненные дни войны, собрал свои стихи на эту тему в книге «Провода дружбы». Эти стихи рассказывают об ужасах войны, участником которой он был, и говорят о крепких узах дружбы, возникших между людьми в такое тяжелое время. Когда знакомишься с воспоминаниями поэта о фронтовых днях, веришься в искренность гуманистического духа и добрых чувств дружбы, в них ясно чувствуется ненависть к войне.

LYRIC HERO IN HUSEYN ARIF'S POETRY*Gaziyev Gvami Niyazi**Summary*

When studying the creativity of each artist, it goes without saying that first of all, the period in which he lived and created should be treated as a whole. H. Arif's fate made it so that he started his creativity in the hottest period of the Soviet era. Regardless of the era in which he lived, the poet who did not bow to anyone, was completely free in all his actions, and always walked away from official gatherings and state events, there is no doubt that all this influenced his creativity.

The Great Patriotic War was the fate of the poet, who encountered all kinds of harsh tests of life. H. Arif, who lived through the fiery days of the war, collected his poems on this topic in the book "Friendship Wires". Those poems talk about the horrors of the war in which he was a participant and talk about the strong bonds of friendship that arose between people in such difficult times. When you get acquainted with the poet's memories of the front days, you believe in the sincerity of the humanist spirit and kind feelings of friendship, and you can clearly feel the hatred of war in them.

*Rəyçi: dos. Axundova Naziymə**Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı kafedrasının 05 mart 2025-ci il tarixli iclasın 08 sayılı protokolu**Daxil olma tarixi 06 mart 2025-ci il*